

Marlena Drygiel-Bielińska

ORCID: 0000-0002-3825-7106
marlena.drygiel@uph.edu.pl

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych

Litwa wobec mniejszości

Małgorzata Stefanowicz, *Polityka etniczna Litwy w latach 1990-2004, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2019, ss. 272*

DOI: 10.34739/doc.2021.18.18

Litwa tradycyjnie jest krajem wielokulturowym ze znaczącym udziałem mniejszości narodowych. Jednocześnie, zarówno w dwudziestoleciu międzywojennym, jak i współcześnie, zauważalne były tendencje do wywoływania lub wzmacniania procesów asymilacyjnych. Podejmowano również szereg działań o charakterze prawno-administracyjnym, prowadzących do umocnienia pozycji narodu litewskiego i jego języka w życiu publicznym. Wpływało to w konsekwencji na położenie mniejszości narodowych i ich udział w strukturze demograficznej kraju¹. Kwestie związane z relacjami dotyczącymi poszczególnych narodowości zostały również ujęte w umowach międzypaństwowych. Traktat o dobrosąsiedzkich relacjach pomiędzy Polską a Litwą został podpisany w 1994 r.². Była to ostatnia z serii umów dwustronnych (dla strony litewskiej była to

¹ K. Buchowski, *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918-1940*, Białystok 1999; A. Bobryk, *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987-1997*, Toruń 2005; K. Sidorkiewicz, *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988-2011)*, Elbląg 2011; K. Kawęcki, *Polacy na Wileńszczyźnie 1990-2012*, Warszawa 2013; B. Jundo-Kaliszewska, *Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Łódź 2019; M. Mróz, *Wybrane aspekty relacji litewsko-polskich w latach 1991-2019 i ich wpływ na kondycję mniejszości polskiej w Republice Litewskiej. Raport*, Warszawa 2020.

² Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy z dnia 26 kwietnia 1994 r., Dz.U. 1995, nr 15, poz. 71; A. Firewicz, *Litwa po raz drugi*, Toruń 2001, s. 225-235.

z kolei pierwsza umowa z państwem sąsiedzkim), które regulowały sąsiedzkie stosunki Polski po upadku systemu dwublokowego.

Uwarunkowaniem, które wpłynęło na najdłuższy okres negocjacyjny była kwestia mniejszości polskiej na Litwie. Jest to problem, który nadal rzutuje na kształt relacji polsko-litewskich. Z tego względu ważkim zagadnieniem staje się analiza polityki etnicznej Litwy. Badania z tym związane prowadzone są z różnych perspektyw. Brak było jednak dotychczas osobnej monografii, która poświęcona byłaby temu problemowi. Naprzeciw temu zapotrzebowaniu badawczemu wychodzi publikacja Małgorzaty Stefanowicz *Polityka etniczna Litwy w latach 1990-2004*. Analiza tej problematyki wymaga interdyscyplinarnego ujęcia, ponieważ skupia w sobie ujęcie socjologiczne, politologiczne i kulturoznawcze.

Główną hipotezą, którą przyjęła autorka jest stwierdzenie, że polityka etniczna Litwy w latach 1990-2004 „balansowała pomiędzy wizją elit litewskich jako «państwa dla określonego narodu» a zaspokojeniem potrzeb etnicznych grup mniejszościowych”³. Ta polityczna próba utrzymywania równowagi była pozbawiona strategicznego podejścia, rzetelnej analizy uwarunkowań, środków, metod i celów polityki Litwy w odniesieniu do mniejszości zamieszkujących jej terytorium. Podejmowane działania miały charakter krótkowzroczny i stanowiły reakcje na bieżące problemy lub były podporządkowane aktualnym celom, np. w polityce zagranicznej (akcesja do struktur euroatlantyckich).

Cezura czasowa przyjęta w publikacji ma niebagatelne znaczenie dla realizacji interesów i celów polityki etnicznej Litwy. Jest to bowiem czas budowy państwowości i tożsamości narodowej po rozpadzie Związku Radzieckiego (państwa wieloetnicznego) do momentu akcesji do struktur euroatlantyckich, która przyniosła nowe wyzwania decydującym politycznym w kontekście polityki etnicznej. Są to ramy czasowe, które odnoszą się do kształtowania się autonomizacji polityki Litwy z jednej strony, a z drugiej do konieczności implementacji rozwiązań i norm międzynarodowych, które w tym zakresie obowiązują (co wymogło członkostwo w Unii Europejskiej)⁴.

³ M. Stefanowicz, *Polityka etniczna Litwy w latach 1990-2004*, Kraków 2019, s. 217.

⁴ Cf. M. Barwiński, K. Leśniewska, *Sytuacja mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce i na Litwie – studium porównawcze*, „Przegląd Geograficzny” 2014, nr 4, s. 500.

Autorka skupiła się na analizie, jak zauważa we wstępie, współzależnych elementów, czyli państwa i jego instytucji, grup etnicznych oraz relacji państwo-grupa etniczna. Rozdział I został poświęcony teoretycznemu ujęciu problemów etnicznych. Uwagę zwraca kategoria polityki etnicznej. Stefanowicz umieściła przegląd stanowisk badaczy tej kwestii, zwracając uwagę na różnorodność terminologii, która jest przez nich stosowana (w polskiej literaturze przedmiotu: polityka narodowościowa i etnopolityka⁵). Problemem jest również niedookreślenie przez same państwa, jakiego rodzaju działania prowadzą w ramach polityki etnicznej. Autorka zwróciła uwagę na triadyczny schemat w ujęciu Rogersa Brubakera⁶. Polityzacja etniczności jest procesem, który nie dotyczy jedynie działań i regulacji funkcjonujących w danym państwie, ale również działalności wspólnot etnicznych, partii, ruchów i organizacji (ujęcie Andrzeja Wierzbickiego, przywołane również w recenzowanej publikacji)⁷.

Uwarunkowania geopolityczne, jakie powstały w Europie po upadku systemu dwublokowego sprawiły, że mniejszości narodowe znalazły się w obrębie trzech podmiotów, tj. samych mniejszości narodowych, państwa zorientowanego narodowo oraz zagranicznej ojczyzny danej mniejszości. Schemat ten pozwala skonstruować sieć powiązań, dzięki której łatwiej można przeanalizować problem zasadniczy dla recenzowanej pracy, czyli sytuację mniejszości polskiej na Litwie, mniejszości litewskiej w Polsce oraz relacje sąsiedzkie pomiędzy oboma państwami. Autorka przeanalizowała również relacje pomiędzy etnicznością a państwem. Na uwagę zasługuje ujęcie nacjonalizmu etnicznego w opozycji do nacjonalizmu obywatelskiego. Znalazło się tu również odniesienie do mniejszościowych grup etnicznych oraz do funkcjonowania mniejszości narodowych w państwach demokratycznych. W kontekście teoretycznych problemów etnicznych autorka zwróciła uwagę na zasadę równości w odniesieniu do zasady niedyskryminacji etnicznych grup mniejszościowych. Wskazano również na pola konfliktów w relacjach międzyetnicznych oraz skonfrontowano kategorie etniczności i terytorium.

⁵ K. Chołaszczyński, *Etnopolityka – głos w dyskursie*, „Historia i Polityka” 2011, nr 6, s. 125-147.

⁶ M. Stefanowicz, *Polityka etniczna...*, s. 15.

⁷ K. Chołaszczyński, *Etnopolityka – głos...*, s. 126.

W ostatniej części pierwszego rozdziału autorka zwróciła uwagę na procesy etnopolityczne. Ich strukturę stanowią: reprezentacja polityczna wspólnot etnicznych w organach państwowych, a zwłaszcza ich partycypacja w zarządzaniu państwem, polityczne zachowania, działalność etnicznych organizacji społeczno-politycznych, wszelkie procesy narodotwórcze, a także polityka językowa, skrajne formy etnicznych nacjonalizmów, formy etnicznych mobilizacji i polityzacji, formy współpracy z innymi wspólnotami, i tym podobne. Mnogość tych procesów powoduje, że nie można dokonać ich pełnej klasyfikacji⁸.

Rozdział II został poświęcony analizie kompozycji narodowościowej Litwy. Badaczka przedstawiła w nim strukturę etniczną i wyznaniową współczesnej Litwy. Na uwagę zasługuje tu typologizacja grup etnicznych z uwzględnieniem ich sytuacji kulturalno-politycznej, w ramach której znalazło się autorskie ujęcie typologii grup mniejszościowych. Autorka wyodrębniła mniejszościowe grupy etniczne zdolne do mobilizacji, które posiadają własne struktury organizacyjne i starają się zachować tożsamość kulturową. Kolejny rodzaj stanowią mniejszościowe grupy roszczeniowe, które uważają się za spadkobierców dziedzictwa kulturowego kraju. Stefanowicz wyróżniła jeszcze mniejszościowe grupy konfrontacyjne (działają na rzecz przywrócenia im określonego mienia i praw) oraz mniejszościowe subgrupy etniczne – nie mają struktur organizacyjnych i nie posiadają żadnych programów kulturalnych i politycznych („tutejsi” i Żmudzini)⁹. Przedstawione typologie są bardzo pomocne w analizie polityki etnicznej. Dowiadujemy się tu nie tylko o strukturze mniejszości, ale również o potencjalnych dążeniach politycznych i wpływie na kształtowanie polityki państwa w tym zakresie.

W rozdziale III autorka skupiła się na uwarunkowaniach instytucjonalnych i programowych polityki etnicznej Litwy. Zgodnie z założeniami systemu politycznego Litwy przedstawiono kompetencje organów władzy w zakresie polityki etnicznej. Następnie zwrócono uwagę na instytucje dialogu międzyetnicznego oraz organy ochrony języka państwowego. Badaczka odniosła się również do programu Litewskiego Ruchu na rzecz Przebudowy (Sajudis), ze

⁸ A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji Centralnej*, Warszawa 2008, s. 29; K. Chołasiński, *Etnopolityka – głos...*, s. 140-141.

⁹ M. Stefanowicz, *Polityka etniczna...*, s. 51-53.

względu na jego monopolistyczną rolę w okresie przełomu w kontekście tworzenia symboli narodowych i dyskursu państwowotwórczego. Analizie zostały poddane także akty prawne dotyczące funkcjonowania mniejszości narodowych oraz programów i koncepcji rządowych.

Rozdział IV jest kontynuacją wątków podjętych w poprzedniej części publikacji, ponieważ poddaje analizie problemy mniejszości narodowych i etnicznych, które mają swoje odniesienie do aktów prawnych i tzw. praktyki politycznej.

Rozdział V, najbardziej obszerny pod względem zawartych treści, został zatytułowany „Mobilizacja etnopolityczna mniejszości narodowych”. Autorka zwróciła w nich uwagę na uwarunkowania mobilizacji politycznej mniejszości narodowych zamieszkujących Litwę (tj. Polaków i Rosjan), do których zaliczyła uwarunkowania obiektywne (m. in. liczebność i przyrost naturalny grupy i jej rozproszenie terytorialne, sposób funkcjonowania na terytorium państwa, tożsamość narodowa, status społeczno-ekonomiczny grupy i jej udział w społecznym podziale pracy) oraz subiektywne (tj. wewnętrzna konsolidacja grupy, dzięki której można wyrażać jej problemy)¹⁰. Nieobecność i brak angażowania przedstawicieli mniejszości w proces tworzenia narodu i państwa litewskiego, który zaczął się rozwijać w latach 80. ubiegłego stulecia. Był to błąd przywódców Sajudisu, który spowodował wzrost tendencji nacjonalistycznych, wzajemnych stereotypów, co z kolei doprowadziło do konfliktu, którego struktura stała się bardzo skomplikowana.

W kolejnej części tego rozdziału badaczka skupiła się na przedstawieniu celów i form mobilizacji politycznej Rosjan i Polaków, które zogniskowały się wokół autonomii terytorialno-narodowej, z uwzględnieniem doświadczeń historycznych Litwy. W konsekwencji Małgorzata Stefanowicz zwróciła uwagę na reprezentację i uczestnictwo polityczne mniejszości narodowych, przytaczając przykłady i omawiając poszczególne struktury i ich ewolucję. Następnie przedstawiono aktywność polityczną mniejszości narodowych. Mowa tu o partiach politycznych, dynamice ich powstawania, konkurencyjnego charakteru wobec siebie oraz retoryce litewskich mediów, odnoszącej się do roszczeniowości części z nich w stosunku do państwa

¹⁰ Ibidem, s. 166-167.

litewskiego. Znalazło się tu także odniesienie do polityki Polski wobec dążeń mniejszości polskiej na Litwie oraz do polityki Rosji wobec litewskich Rosjan.

Przyjęta struktura opracowania ma charakter problemowy i odzwierciedla tok analizy przyjęty dla potwierdzenia postawionej hipotezy. Stefanowicz zamieściła obszerną bibliografię, w której znalazło się także wiele źródeł w języku litewskim, co jest dużym walorem wydawnictwa. Aczkolwiek należy zwrócić uwagę, iż z polskiej literatury autorce umknęła publikacja, poświęcona bezpośrednio problematyce etnicznej Litwy, do której w monografii warto byłoby się odnieść¹¹. Całość zamyka indeks nazwisk, co zwiększa przejrzystość wydawnictwa. Recenzowana publikacja stanowi wartościową analizę na polskim rynku wydawniczym. Jest warta polecenia nie tylko badaczom i studentom zagadnień związanych z polityką etniczną, ale również decydentom, którzy podejmują działania w zakresie polityki zagranicznej, ponieważ jest to jeden z wiodących problemów w stosunkach polsko-litewskich, którym nadano wymiar strategicznego partnerstwa. Ponadto zagadnienia tożsamości, różnic etnicznych, narodowościowych, religijnych pozostają w XXI wieku nadal aktualne, stanowiąc potencjalne wyzwanie zarówno w zakresie społecznym jak i bezpieczeństwa.

Bibliografia / References

- Barwiński M., Leśniewska K., *Sytuacja mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce i na Litwie – studium porównawcze*, „Przegląd Geograficzny” 2014, nr 4.
- Bobryk A., Kurcz Z., *Polityka etniczna Litwy*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Bałuk, Lublin 2015.
- Bobryk A., *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987-1997*, Toruń 2005.
- Buchowski K., *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918-1940*, Białystok 1999.
- Chołaszczyński K., *Etnopolityka – głos w dyskursie*, „Historia i Polityka” 2011, nr 6.
- Firewicz A., *Litwa po raz drugi*, Toruń 2001.

¹¹ A. Bobryk, Z. Kurcz, *Polityka etniczna Litwy*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Bałuk, Lublin 2015, s. 239-284.

-
- Jundo-Kaliszewska B., *Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*, Łódź 2019.
- Kawęcki K., *Polacy na Wileńszczyźnie 1990-2012*, Warszawa 2013.
- Mróz M., *Wybrane aspekty relacji litewsko-polskich w latach 1991-2019 i ich wpływ na kondycję mniejszości polskiej w Republice Litewskiej. Raport*, Warszawa 2020.
- Sidorkiewicz K., *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988-2011)*, Elbląg 2011.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy z dnia 26 kwietnia 1994 r.*, Dz.U. 1995, nr 15, poz. 71.
- Wierzbicki A., *Etnopolityka w Azji Centralnej*, Warszawa 2008.

